

МАЛА БИБЛИОТЕКА

СВ.

УРЕДНИК:
РИСТО КИСИЋ.

ВЛАСНИК:
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА
ПАХЕРА И КИСИЋА.

ЈОВАН СКЕРЛИЋ

ФРАНЦУСКИ
РОМАНТИЧАРИ

И

СРПСКА НАРОДНА
ПОЕЗИЈА

ГОДИНА X, 1908.
БРОЈ XIX.

кений, подписчики получают по 52 книги.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА

НА 1909 ГОДЪ

(40-й годъ изданія)

еженедѣльный иллюстриро-
ванный

ЖУРНАЛЪ

многими приложеніями

НИВА

подписчики „НИВЫ“ получаютъ въ теченіе 1909 года:

№№ художественно-литератур-
наго журнала „НИВА“, заклю-
чаго въ себѣ романы, повѣсти
рассказы: снимки съ картинъ,
фотоэтюды и иллюстра-
современныхъ событій.

52 КНИГИ, отпеча-
танные тѣмъ же
шрифтомъ на хорошо
глазированной бумагѣ
содержащія:

Книгъ „Ежемесячныхъ литературныхъ и попу-
лярно-научныхъ приложеній“, содержащихъ романы,
рассказы, популярно-научныя и критическія статьи
современныхъ авторовъ съ иллюстраціями и отдѣлы библио-
теки, смѣси, шахматовъ и шашекъ, задачъ и разныхъ игръ.

ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНІЙ въ
2 КНИ- МЕЛЬНИКОВА - ПЕЧЕРСКАГО
ГАХЪ

портретомъ и критико-біографическимъ очеркомъ.
(Цѣна существующаго изданія въ отд. продажѣ безъ
пересылки 14 руб.).

Талантомъ бытописателя и сатирика русской жизни при-
надлежитъ къ художественной
школе, изъ которой вышли Гончаровъ, Писемскій, Тургеневъ,
Левъ Толстой — эти великіе учителя русской жизни, освѣ-
тившіе ея внутренній смыслъ. Всю жизнь провелъ Мельниковъ-
Печерскій среди народа, изучая его съ любовью въ его ис-
тинной обстановкѣ. И, познавъ всю эту Русь, живымъ сло-
вомъ повѣдалъ намъ онъ о ней, повѣдалъ о такихъ сторонахъ
русской жизни, о которыхъ еще не касался до него ни одинъ шагъ художникъ
русской литературы. Въ „ЛѢСАХЪ“ и „НА ГОРАХЪ“

Ж 967
80-147
ТIII / 6
ЈОВАН СКЕРЛИЋ

ФРАНЦУСКИ РОМАНТИЧАРИ
И
СРПСКА НАРОДНА ПОЕЗИЈА

У МОСТАРУ, 1908.
ШТАМПАРСКО-УМЈЕТНИЧКИ ЗАВОД ПАХЕРА И КИСИЋА.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА
К.И. Бр. 16.452

«МАЛА БИБЛИОТЕКА»

УРЕДНИК: РИСТО КИСИЋ.

ВЛАСНИК:

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕРА И КИСИЋА.

Од истога писца :

L' opinion publique en France d' oprès la poésie politique et sociale de 1830 à 1848. Dissertation de doctorat, présentée à la Faculté des lettres de l' Universite de Lausanne. Lausanne, 1906.

Поглед на данашњу француску књижевност. Нови Сад, 1902.

„Уништење естетике“ и демократизација умешности. Београд, 1903.

Јаков Игњашовић. Књижевна студија. Издање Српске Краљевске Академије. Београд, 1904.

Омладина и њена књижевност (1848—1871). Изучавања о националном књижевном романтизму код Срба. Издање Српске Краљевске Академије. Београд, 1906.

Писци и књиге I (Ђура Јакшић, Милица Стојадиновић Српкиња, Божидар Кнежевић, Симо Матавуљ, Милан Ракић, Борисав Станковић, Марко Миљанов, Милан Беговић, Даница Марковић, Иво Ђипико). Београд, 1907.

Писци и књиге. II (Милован Ђ. Глишић, Лаза К. Лазаревић, Јанко Веселиновић, Светолик Ранковић). Београд, 1907.

Војислав Ј. Илић. Књижевна студија. Београд, 1907.

Писци и књиге. III Стјепан Митров Љубиша, Др. Љубомир Недић, Милорад Ј. Митровић, Бранислав Ђ. Нушић, Петар Кочић, Милан Ђурчин, Невесињски. Једна хрватска романтичарка. Филолошки догматолози и књижевни језик). Београд, 1908.

Обе студије које овде у засебној књизи изилазе заокружене, поправљене и проширене, прво су се јавиле у *Српском Књижевном Гласнику* (1 децембра 1901, 1 и 15 маја и 1 јула 1904). Г. Томо Матић узео је те чланке, компиловао и развукао, и штампао у *Archiv für Slavische Philologie* (1906—1907, XVIII—XIX Band), под насловом *Prosper Mérimé's Mystification kroatischer Volkslieder*. О некоректном и ненаучном начину којим је Г. Матић извео своју компилацију, ја сам писао у *Српском Књижевном Гласнику* за 1 септембар 1908 (*Две нове студије о Меримеовој мистификацији српских народних песама*).

Г. Луј Леже, професор на Collège de France, оно што је нашао у чланку

Г. Матића саопштио је у једној седници Францускога Института, и своје саопштење штампао у *la Nouvelle Revue*, свеска за 15 јун 1908. (*Une supercherie littéraire de Mérimée*).

J. C.

I.

ШАРЛ НОДЈЕ.

Књига опата Ђована Батиста Фортиса *Пушовање у Далмацији* изишла је на талијанском 1774, и већ 1778 појавио се у Берну њен француски превод. Непознати преводилац дао је и српски оригинал и француски превод *Жалосне цјесанце племениште Асан-агинице*, и то је била прва наша народна песма која се јавила на француском језику.

Али да се обрати јача пажња на ту свежу и оригиналну поезију требало је да се развију нове књижевне потребе, да се изведе онај преокрет у духовима који је Жан-Жак Русо почео, а Шатобриан наставио: извесна одвратност према цивилизованом друштву и непосредној околини, љубав према природи, егзотичним земљама и простом, примитивном човечанству. Француски дух, иначе тако затворен за туђе књижевности, почео се, почетком Деветнаестогa Века, интересовати за књижевне појаве других народа, нарочито за народне поезије, за шкотске

баладе, које је Макферсон увео у моду, за шпанске романсе о Сиду, за песме становника грчких острва, и, упоредо са њима, за поезију скоро непознатог народа „илирскога“ или „морлачкога“, коју је учени талијански опат открио љубитељима егзотичности и природности.

Већ 1807, Госпођа де Стал, у неку руку мати францускога романтизма, обратила је пажњу на поезију Далматинаца, свакако под утицајима Хердерових и Гетеових списа. У њеном дугом, у неколико автобиографском роману *Корина*, има о нашој народној поезији, једна занимљива страница, са неизбежним нетачностима, али значајна што се из ње дају видети разлози популарности коју је *морлачка* поезија једно време уживала.

Корина и Лорд Нелвил, после поетских лутања по Италији, дошли су у Млетке. Са врха торња Светога Марка, они гледају сјајну „Краљицу Јадрана“, у плавој даљини магловите обале Истре и Далмације. Корина, речита, учена и експансивна, говори своме пријатељу: „Та Далмација коју видите одавде, и која је некада била насељена једним тако рат-

ничким племеном, сачувала је још нешто дивљачнога. Далматинци тако мало знају шта се десило ових последњих петнаест векова, да Римљане још зову *свемоћнима*. До душе, они имају и модерних знања, и вас Енглезе зову *рашницима мора*, јер сте се често искрцавали у њихове луке; али не знају ништа о осталој земљи. *Ја бих волела да видим, продужи Корина, све земље где у наравима, у оделу, у језику има нечега оригиналнога. Цивилизовани свеш је врло једнолик*, и може сав, да се позна за кратко време; ја сам већ довољно за то живела... Када се будемо сишли са висине на којој смо, нећемо више ни опазити нејасне црте које нам означавају ту далеку земљу, тако мутно као успомена у сећању људи. Има импровизатора међу Далматинцима, дивљаци их такође имају; нашло их се и код старих Грка; има их готово увек међу народима који имају маште и нимало друштвене таштине; природни дух се пре окреће у епиграме но у поезију у земљи где страх да човек не буде исмејан чини да се сваки жури да се први докопа тога оружја. Народи пак који су остали ближи природи

сачували су за њу извесно поштовање које врло добро служи машти. *Пећине су свете*, веле Далматинци; свакако тиме изражавају неки неодређени страх од тајни земље. Њихова поезија личи у неколико на поезију Осиана, и ако су они становници Југа...“¹

Но право интересовање нашим крајевима у француској књижевности почиње од Наполеонових ратова по Далмацији и француске окупације „илирских“ покрајина. Пошто је наполеоновска епопеја, или авантура, била свршена, официри и чиновници француски, који су се по војној дужности или административној потреби бавили у „Илирији“, описивали су своје утиске, успомене и опажања. Тако је чинио, поред осталих, Малте-Брен, својим описима Хрватске и Далмације, у 1809, тако 1812 доктор Шарл Бота, у успоменама о своме путовању у Далмацију, такве су *Живописне Шешње* по обалама Босфора и Далмације из 1815, од дипломата Пертизјеа, тако *Историјско и полицичко пушовање у Црну Гору*, од пуковника Виале де Сомјера, гувернера которске покрајине,

¹ *Corinne ou l'Italie*, livre XV, Les Adieux à Rome et le Voyage à Venise, chap. IX.

које је изишло 1820.¹ Један од тих Француза
које је служба била довела у Илирију, и који
је срећним случајем био и врло добар књи-
жевник, био је и Шарл Нодје. И он је био
тај, а не Проспер Мериме, који је, у фран-
цуску књижевност унео прве појмове о на-
шој поезији и створио јој извештан глас.

II.

Шарл Нодје био је један од врло по-
знатих, цењених и плодних писаца фран-
цуских из прве половине Деветнаестога
Века, један од претеча и твораца роман-
тичне школе, романтичар пре но што је
и сама реч била створена.

Рођен у Безансону 1780, умро у Паризу
1844, он је провео један немиран и добро
испуњен живот. Револуционар у послед-
њим годинама Револуције, противник кон-
сулства и царства Наполеонова, чиновник
те владе коју је мрзео, новинар у служби
повраћених Бурбона, библиотекар и ака-
демик, нарочито неуморан писац, новелист,
романописац, филолог, историк, полемичар,
писац научних мемоара и студија, етимо-

¹ *Оглед француске библиографије о Србима и Хрвашима 1544—1900.* Прибрао и средио Никола С. Петровић. Београд, 1900, стр. 25—31.

лошких истраживања, еротичних и сентиметалних песама, фантастичних прича, он је био човек необично обилног, и разноликог, али рђаво употребљеног талента. Његов утицај на романтичну школу био је врло велики. Он је био један од оних смелих новатора који су у Француску унели култ Шекспира и Гетеа и одомаћили стране књижевности. Шатобриан га је звао својим „драгим учеником“, Виктор Иго, тако охол на своје вођство међу романтицима, ословљавао га је са „учитељу“. Као библиотекар Арсенала, Нодје је скупљао код себе сав књижевни подмладак, Ига, Ламартина, Алфреда де Виња, Сент-Бева, Алфреда де Мисеа, Александра Диму, два брата Дешана, и у његовом стану, уз игру кадрила, стварала се славна школа романтична, једна од најцветнијих, можда најлепша епоха коју је француска књижевност имала. Нарочито је био велики његов утицај на Алфреда де Мисеа, код кога се налази више но једна позајмица из Нодјеа.

Шарл Нодје, за кога се у младости држало, да ће у поезији заменити Андреа Шенјеа, није никад дао оно што се од њега очекивало, и што је по своме

великоме књижевном таленту могао дати. У њега је била и сувише јака и недисциплинована машта, и сувише мало реда и метода, сувише несталности и повођења за књижевним модама. Он је стално уносио фантазије у науку, романе у историју, машту у мемоаре, ћуди у поезију, и целога живота остао само један сјајан лептир, „вечити Јуда књижевности“. „Његов таленат, вели Сент-Бев,¹ који га је добро познавао и ценио, његова дела, његов живот, то је богата, сјајна и безбројна војска, где се сусрећу све заставе, све лепе боје, све смелости, све претходнице, и сви облици пúстоловине... све, сем сталног пребивалишта“.

Случај, борба за комад хлеба, била га је довела и у наше крајеве. За време Наполеонове владе живео је он у унутрашњости Француске, као учитељ књижевности у малим паланачким колежима, као секретар једнога богатог и чудноватог Енглеза, врло често од помоћи својих сродника и пријатеља. Године 1812, како су му се прилике погоршале, и како је Корзиканац непрестано владао, Нодје, на препоруку

1) *Portraits littéraires*. Nouvelle édition. 1862. T. I, p. 413.

Фушеа, војводе од Отранта, пријатеља свога оца, и свога рођака де Тарсиа, главнога секретара Интендантуре у скоро анектованој Илирији, буде у септембру месецу постављен за библиотекара у Љубљани.

Крајем исте, 1812 године, са позајмљеним новцем, са четрдесет динара у џепу, без пристојна одела, дође он са женом и ћерком у Љубљану,¹ „на пола пута за крај света, и са готово потпуном извесношћу да вас нећу више никада видети“, пише он једном пријатељу. „Најзад сам видео Илирију, пише он Весу, библиотекар у Безансону, 2 јануара 1813, и кроз снег од две стопе дошао сам до оштрих врхова Крањске. Тек што сам престао сретати срећнога становника Јадрана, лако одевена у одело од љубичаста платна, и главе покривене великим шеширом на коме се лепршају разнобојне траке, опазих зимљива Илирца који цвокоће под кабаницом

1 О борављењу Нодјеа у Љубљани: Francis Wey: *Vie de Charles Nodier*. Paris. 1844. p. 19; књига његове кћери, M-me Mennissier-Nodier: *Charles Nodier. Episodes et souvenirs de sa vie*. Paris 1867. „Laibach“, p. 142—163; *Correspondance inédite de Charles Nodier*. 1796—1844, publiée par A. Estignard, Paris. MDCCCLXXVI, p. 135—144; Michel Salomon: *Charles Nodier et le groupe romantique*. Paris, 1908, p. 85—93.

од козје длаке — и вуненом капом од три парчета“. 6 јануара већ је ступио на дужност. Љубљана му се учинила „пријатна и љупка“ (*agréable et riante*), али без икаквих угодности. Нашао је две скромне собе, најчистије у вароши, са дрвеним постељама и сламњачама; и четири отрцане столице, од којих је једна храмала. „Лепо, рекох ја, ево нас у Спарти. Поздрављам те, срећна Љубљано, последње и дирљиво уточиште древних нарави. Овде ћу бити срећан са боцом мастила, злехудом чорбом и једним крчагом“.

У Љубљани је тада био знатан број Француза, чиновника и официра. Палата гувернера илирских покрајина личила је, по сјају и етикети, на двор каквога шпанскога краља, и Нодје је био једини међу њима без чипака, диаманата и мача. Материалне прилике нису му се биле поправиле. Одређена плата од 1800 динара годишње имала му се издавати тек после два месеца. Шта више, и ту јадну плату он је делио са својим претходником у Библиотеци, неким старим немачким научењаком, који је брутално био избачен на улицу и остао без икаквих средстава.

То библиотекарско место било је само једна синекура. Нодје није ни вршио ту дужност, и једва помиње да је библиотека лепа и да се свакога дана повећава. Да би му се колико толико помогло, генерал Бертран, гувернер Илирије, постави га за инспектора лутрије, а де Шаброл, интендант илирских покрајина, за уредника службенога листа илирске владе, и Нодје се обично потписивао: „directeur des journa officiels d' Illyrie“.

Тај „четворојезични лист“, како га назива Нодје, звао се Le Thélegraphe Illyrien, излазио је на француском, немачком и талијанском, а само месец дана и на словеначком („en slave vindique“). Чланке је писао по усменим инструкцијама Фушеа, поставши најзад нека врста његовог политичког повереника. Како је чист приход од листа ишао уреднику, Нодје се сав дадне на посао. Здравље му се поруши, спопадне га тешка грозница и жутица, и он се, као са каквог океанског острва, жали своме пријатељу на судбину, „триста миља далеко од оне земље коју смо некада заједно обитавали и где вас можда никада нећу више видети“. Једнога дана,

нарочитом естафетом из Париза, стиже наредба да се *le Thélegraphe illyrien* обустави, и да се Нодје отпусти из државне службе. Као разлог наведено је: што је био у споразуму са туђинцима, што је ушао у заверу против царске владе, и што је био у преписци са унутрашњим и спољњим агентима бурбонске династије. Наљућен, Нодје остави своје место и пође у Горицу да се правда. Али, земља је већ била пуна страних трупа. Убрзо за тим, Французи изгубе илирске покрајине, и Нодје, без великога жаљења, преко Италије врати се у своју домовину.

III.

То борављење у једној новој и оригиналној земљи није могло остати без утицаја на један тако жив, радознао, отворен и приемљив таленат као што је био Шарл Нодје. Пре чиновника он је био књижевник, и, не као други, одвојени и немарни према земљи где их је судбина бацила, он је показивао интересовања за прилике, обичаје и књижевност Илирије. У својим писмима, он прича о односима које је имао са „оним људима радним и ревносним за науку који су свуда елита народа

и које Илирија броји на стотине“. На жалост, он не помиње имена тих људи, али у његовом делу има трагова да је, бар по талијанским изворима, тражио објашњења о том мало познатом словенском племену, и целога живота показивао је симпатија према илирском народу и уважења према његовој књижевности.

У *Илирском Телеграфу*, у времену од 11 априла до 20 јуна 1813 године, изишла су четири његова чланка о *Словенској књижевности*; роман *Јован Збогар* дешава се у Илирији; уз приче *Смара* иду неколико илирских песама, *Госпођица де Марсан* носи трагове његова борављења у Илирији¹.

Хронолошки су на првом месту чланци о *Словенској књижевности*, који су пи-

¹ То бављење вампиризмом донео је Нодје из наших крајева, где су га та веровања јако занимала. У „Белешци о вампиризму“ има подужи навод из Дом Калмета *Синса о Привиђењима*. (1751) о вампирима у околини Београда. *Mademoiselle de Marsan*, која је изишла 1832, јесте једна љубавничко-завеничка историја, идила по сред карбонарских борби противу Наполеона. Писац се осврће на „дуге жалове Илирије, у пределима једва познатим од песника и научењака“, на поетска села Морлака и примитивних племена Црне Горе, рушевине Поле, чудновате планине далматинске, историјске обале савске.

сани 1813, и прво изишли у *Илирском Телеграфу*. Лист, по заповести гувернера, није никако изилазио из покрајине, и не налази се чак ни у париској Народној Библиотеци. Али у збирци Нодјеових критичких чланака¹ прештампани су, и то су прва оригинална и опширнија саопштења на француском језику о нашој поезији.

Нодје уопште јако цени народну поезију, која му својом простом отменошћу изгледа да стоји над модерном поезијом, без израза и искрених осећања. Ту лепу и велику народну поезију, као што је шкотска, налази он и код Илираца, „са том разликом што су чистота неба, лепота производа, величина успомена и срећно суседство Грчке морали дати барду Јулијанских Алпа гомилу инспирација које наш бард није добио“. Илирија је пуна тих „незнаних барда чије име будућност неће сазнати, и који чине драж једнога живог, духовитог, осетљивог народа, који се граничи са једне стране отаџбином Вергилија, а са друге отаџбином Омира, и који не

¹ *Mélanges de Littérature et de Critique* par M. Ch. Nodier. Mis en ordre et publiés par Alexandre Barginet, de Grenoble. Paris. 1820. T. II, p. 353—373.

уступа ни старој Италији ни старој Грчкој у лепоти земљишта, у разноликости предела, у оргиналности нарави и инспирација“.

Морлачки песник, са турбаном око главе, са вишњевим чибуком и ножем у шареним корицама, у вече и у планини, уз гусле (guzla) пева једнолике јуначке песме о подвизима старих словенских витезова. Језик његов је хармоничан и слодак, слобода стварања је велика, и он својим мислима кити старинску баладу коју му је предање завештало. Ти планински песници, као Вергилијеви пастири, утркују се у песничкој вештини, ко ће лепшу песму испевати. Илирски песник свира и у гајде, и око њега игра коло (kolo), весело, страшно, које иде до занетости и манитости, док играчи изнурени не нападају око песника. Никада песме салонских песника, валсеви виртуоза и симетрични балети хореографа не производе тако одушевљење и пијанство као дивљачни акценти пустињског импровизатора. „Младост друштва је као и младост живота, пуна илузија и уживања са којих искуство боју скида а време собом носи“.

Ваља чути морлачку песму! Фортис је покушавао да је опише, али није био у

стању представити њену чудноватост, складност, балансовање реченица, једноликост тонова, оштрину каденција. „Сећам се, вели Нодје, причајући о песми морлачкога постиљона који га је возио, сећам се једнога путовања које сам чинио на обали Јадрана. Месец је сијао оном плавом и непомичном светлошћу за коју човек мисли да је видео само у Италији; дуг жубор, али врло тих и врло свечан, жубор мора при слабој осеци. Точкови кола једнолико су шкрипали по песку, и ја, уморен од пешачења, а нарочито од великих успомена, оставих историјске равнице Кампо-Формиа. Био сам заспао, кад чудан шум песме морлачке потресе моје уво и пренесе ме у машти у сред ноћних концерата Пука, Ариела и свих духова Шекспирових, када, „скоро изишли из цвећа и још влажни од росе, стварају песме које људи нису никада чули.“

„Зашто се, вели Нодје, један образован духовит и осетљив човек не би бавио скупљањем и објављивањем тих старих споменика илирске поезије? То би можда био начин да се обнови љубав за тај леп народ и језик, који такође има своје клас-

Сике и своја узор-дела“. Илирска књижевност му изгледа као књижевност са великом будућношћу. Илирци имају своју *Илиаду*, а то је *Осман*¹ (*Osmanide*), епску песму од Гундулића (*Gondola*), песника чије је име славно у Далмацији, на двадесет миља око његова гроба, непозната у Паризу и у осталом свету, али достојна да заузме часно место међу уметницима епопеје. Та велика песма живи само у устима рапсода и у неколико врло ретких рукописа². Временом су изгубљена два певања, и њих је попунио гроф Соркочевећ (*comte de Sorgo*), са много талента, али не достигнув „наивну узвишеност оригинала“³.

Као пример народне илирске поезије, Нодје узима и анализује *Жалосну пјесанцу*

1 *Le Globe*, орган романтичне школе, 1827. (Т. V, р. 410) поводом Гусала Проспера Меримеа, мислећи да је *Осман* песма народнога порекла, изјављивао је жељу да се преведе и *Осман*, „та епска песма Далматинаца, толико славна код њих, колико непозната код нас“.

2 Рукописи „Османа“ нису тако ретки ни данас, и има их не само по Дубровнику.

3 Нодје овде мисли на XIV и XV „пјевање“ Гундулићева дела, којих у делу нема и која је попунио у то доба Петар Соркочевећ (*Sorgo*), од старе властеоске породице дубровачке. Што се овде помиње „наивна узвишеност“ Гундулићева спева, то је по томе што је Нодје мислио да је „Осман“ народна песма; у ствари о „наивности“ овде не може бити речи.

племениште Асан - агинице, велича њену дирљиву простоту, њену ретку снагу, извесне црте које иду до узвишености, поједина места достојна Вергилија и Расина. Он наглашује како у тој лепој народној балади, класичној у многим погледу, нема оних лажних и претераних ситуација, усиљености и празних декламација, грчевитих и болесних страсти, ладнога кићења, као што је у данашњих песника, чија 'дела толико одговарају природи, колико вашарска рвања веџбањима старих гимнастичара. У *Жалосној пјесанци* сам бол је дискретан, готово нем, као бол Ниобе. У тој народној песми морлачкој Нодје налази потврду да је права и велика поезија проста и одмерена. „И није моја кривица, завршује он, што су ме толики песници, моји савременици, нагнали да за пример узмем *дивљаке*. Ја не тражим ништа боље но да га нађам код њих“¹.

¹ Још једном приликом Нодје је писао о илирској књижевности, о којој је, у ствари тако мало знао. Позват за сарадника у *Dictionnaire de la conversation*, чије је прво издање изишло од 1832 до 1839 године, Нодје је имао да напише чланак *Језик и књижевност илирска*, и тај чланак штампан је у XI књизи другог издања, која је изишла у Паризу 1856 године. Нодје у томе чланку даје неодређена саопштења

IV.

Још за време свога борављења у Љубљани, Шарл Нодје био је замислио и скицирао роман *Јован Збогар* (Jean Sboggar) који се појавио 1818, и био један од највећих књижевних успеха његових. Идеје изнете у томе делу биле су толике смеле и превратне, да га писац није потписао, јер се у тај мах био обратио за државну службу. Некадашњи јакобинац био је постао легимитист, и у штампи се сав заложиио за ствар Бурбона. За услуге учињене династији добио је племићску титулу, коју никада није хтео носити, али то је било сва награда. Да би живео, писао је најразноврсније ствари у политичким листовима, нарочито у *Journal des Débats*, и у то време војвода де Ришелје намеравао је да га пошље у Одесу за професора француске књижевности.

Јован Збогар нашао је веома добар пријем, нарочито у редовима либералне и

и низ лепих фраза о стварима које су му биле врло мало познате. „Ја не знам да ли ће словенски језик имати икада књижевност класичку. Ја га сматрам врло достојна тога у свакоме погледу“. Louis Leger: *Une supercherie littéraire de Mérimée. La Nouvelle Revue*, 15 juin 1908, p. 445.

бонапартистичке опозиције. Сам Наполеон, заточеник на острву Свете Јелене, провео је целу једну ноћ читајући тај роман, и неколико часова бележио је своје примедбе на страницама књиге. У јавноме мијењу и књижевним круговима држало се, према слободним идејама, да је писац дела славни либерални вођ Бенжамен Констан, мишљење које није мало поласкало Нодјеу. Други, преварени мешавином „љубавнога аскетизма и очајне филантропије“, приписивали су га Госпођици де Криднер, оној чудноватој мистичарки која је вршила толики утицај на Александра I.

Када се најзад сазнало за правога писца, почело се говорити да је *Јован Збогар* само једно обично подражавање Бајроновом *Гусару*, који је скоро био преведен на француски. Бајрон, коме је дело Нодјеа било познато, никако се није умешао у те полемике, које су у један мах биле врло страсне. Затим, тврдило се да је Нодје поробио и швајцарскога приповедача Хајнриха Чокеа који је такође скоро био преведен на француски — онога истога Чокеа, који је у једно време код нас, са Коцебуом, био најпопуларнији западни писац.

Бранећи оригиналност свога дела, Нодје је, у једном познијем предговору, тврдио да је његов Јован Збогар одиста постојао, да за њега зна цела Истра, Хрватска и Далмација, чак и деца на тршћанском заливу. Податке о њему дао му је „честити Г. Репизић“ (Repisitch), судски писар у Љубљани. Суд који је судио далматинском одметнику Збогару био је састављен из председника Г. грофа Спалатина, судија Г. Г. од Купферштајна и де Жискелона, и државнога тужиоца Г. Деклоа. Сам Нодје присуствовао је томе суђењу, и зачудило га је смело и презриво држање оптуженога. Шта више, и разговарао је са њиме, нашао у њему једнога вишега човека, образованог, који је знао и талијански, и немачки, и француски, и модерни грчки, и већину словенских језика. У својим *Успоменама о Револуцији и о Царству* (Souvenirs sur la Révolution et l' Empire), Нодје прича како је са Фушеом разговарао о Јовану Збогару, „систематском разбојнику, човеку егзалтованих идеја... разбојнику врло умном и јако одлучном, отменог понашања и импозантна лица... који је стекао на дну Далмације глас енергије и

речитости“. Питање је само да ли све то одговара истини, да и то није један плод живе маште Нодјеа, за коју је Мериме казао да је јака као у човека који је узео опиума? Нодје није човек коме се може на голу реч веровати. Хајнрих Хајне је у томе о њему казао: „Када је неком као Шарлу Нодјеу неколико пута била одрубљена глава, природно је да доцније, у добо зрелости, немадне своје главе“. Његова фантастична причања о стварима из последњих година Револуције и о републиканско-легитимистичним заверама противу Наполеона нису у стању да улију веру у аутентичност далматинскога Карла Мора.

У ствари, Јован Збогар је фикција једнога романтичнога песника, израз и личност тога немирнога и дубоко незадовољнога доба. Од Гетеова Вертера — којег је Нодје 1803 подражавао у *Салцбуришком сликару*, — и Шатобрианова Ренеа, ушао је у књижевност тип меланхолична, мрачна, несрећна човека коме је живот тесан и који пати од „светскога бола“. То је духовна породица Шилерова Карла Мора, свих јунака Бајронових, Јакопа Ортиса Уга Фоскола, Антонија Александра Диме, Ернанија Вик-

тора Ига, Стела Алфреда де Вињија, Валентина Жорж Сандове. Све су то људи хипертрофиранога Ја, побуњене осетљиве и племените јединке противу лажи и грубости једнога неприроднога и изопаченога друштва, охоли одметници који су објавили рат свима законима, побуњени анђели, узвишени хајдуци! Тај *фашални човек* је једно опште место целе светске романтичне књижевности, израз општега стања тих егзалтованих духова, и он се находи чак и у нас, у новелама Богобоја Атанацковића. Нодје није морао ићи до подражавања Бајрона и Чокеа, па да створи тип свога „Граха из Сплета“.

Његов јунак, Јован Збогар, од једне је славне и велике племићске породице из Сплета, која води порекло од албанских кнежева. Врло млад, без родитеља, заштитника и правих пријатеља, ступио је у службу Турака, где је дошао до великог војничког гласа. Када се вратио у домовину, нашао се усамљен, искључен, безмерно несрећан, туђ свем томе животу и свим тим људима. Распињан великим страстима и научен на буран живот, он се осећао као оковани Прометеј, у тој млакој и трулој

средини где лаж и неправда царују. Људска беда и неправда раздиру његову енергичну душу, и његов јак дух неће да се поклони лажним идолима пред којима су сви у блату и прашини. Он бежи од мрских људи, по планинама Крањске, по шумама Хрватске, по дивљим и пустим обалама Далмације, по Црној Гори; „граница два света“, тражећи спокојства, слободе, ваздуха.

Шарл Нодје није у њему представио само једну страсну и импулсивно незадовољну природу; он га је начинио и неком врстом анархистичнога филозофа. Нодје, миран библиофил, библиограф и библиотекар, под утиском неизгладивих успомена своје прве младости, тешећи се да пролетери не читају романе, пустио је сав мах духу побуне који је тињао у његовој души и аспирацијама ка пуној, апсолутној правди. Јован Збогар држи да друштво квари човека, да зло почиње од дана када су се људи удружили, да само покварени народи имају владе. „Када бих имао на расположењу друштвени уговор, вели овај ученик Жан-Жака Русоа, ја га не бих мењао: ја бих га подерао“. Хришћанство му изгледа као вера робова коју су основали гали-

лејски просјаци, закон исто тако гнусан као и злочин, и судија нимало бољи но зликовац. После Брисоа а пре Прудона, он тврди да је својина крађа, закон насиље, а Бог зло. „Богат краде сиромаша, и милостиња је само делимично враћање“. Идеал је, ма силом, вратити све свима. Слободан човек је као лав и орао: усамљен, смео, на све готов. „Ти си господар мога новца, вели он богатоме, ја сам господар твога живота. Ни једно ни друго не припада ни мени ни теби. Врати ми га, и ја те остављам на миру“.

Са таквим идејама, он постаје хајдук, да у пуној слободи, ван закона и против закона, брани и свети слабе и угњетене, да буде бич правде на земљи. Око 1808 године, његова чета, која се зове „Браћа општега добра“, пустоши Истру, убиствима, паљевинама и пљачком свети погажену правду и шири опште добро. По попаљеним селима круже чудне приче о неустрашивом и тајанственом харамбаши: неки веле да је он обичан сељак из Истре или Хрватске, као и највећи део пустолова око њега, народ држи да је унук славнога хајдука Сочивице, а образовани људи да је потомак Скендер-Бега.

Он је још млад, нема му више од двадесет и шест година, нежан и снажан у исти мах, тужна и оштра погледа, са срцем пуним мржње, али и отвореним за лепша осећања. Љубав је планула у тој страсној природи за једну младу девојку, из једне племените изгнаничке породице француске, Антонију, чежњиву, меланхоличну, деликатну, болну и мистичну, као што је био идеал младе девојке у доба Рестаурације. Збогар је из далеко прати, лебди као арханђео над њоме и штити је од свакога зла, али она не зна за кобну и очајну страст човека чије је име испуњава страхом.

Сусрешће се у Млецима. Збогар се тамо зове Лотарио, тајанствен и тужан млад племић, богат, отмен, дарежљив као какав кнез, пријатељ уметности, бранич сиротних и угњетених људи. Он чини велике услуге влади која има пуно обзира према њему; народ га обожава, и био би у стању да се побуни на миг његова ока. Нико не зна ни одакле долази ни куда одлази. Чудне и језиве приче шире се за њиме. Помиње се нека мутна историја о једној младој племснитој девојци коју је волео и која је једнога дана мртва нађена на пустој

обали морској. Са његових бледих и презривих усана склизну каткада речи страховитог богохуљења и превратничке горчине.

Требало је неколико сусрета, па да се у срцу нежне и мистичне Антоније развије љубав за тога тајанственог и несрећног витеза. Њена породица готова је да је даде томе непознатом, али богатом племићу, када Лотарија одједном нестаје. Он не сме да веже свој живот, који сваки дан виси о концу, са животом те лепе девојке, која и не сумња какав је ужасан његов занат и како су крвави цекини које он дарезљиво сипа по Млецима. Али, случај, тај велики пријатељ свих заљубљених, опет ће их саставити и сјединити, на прагу смрти, у последњем и трагичном пољупцу вечитог растанка. Када се Антонија враћала са сестром, хајдуци их пресретну, сестру убију; а њу однесу у разбојничко гнездо, замак Дујно. Пошто се једва дигла из болести, она проведе два месеца међу разбојницима, сазна ко је Лотарио, преда му се у последњем тренутку, када је француска војска ушла у замак. Међу заробљеним разбојницима је и Збогар. Антонија, скрхана, иде у манастир и умире

од бола, а Јован Збогар на гилотину у Мантову, мрачан, нем и несрећан, као што је био целога свога живота.

Једна од главних особина романтичне књижевности, оно што ће се пред 1830 звати *локална боја*, код Нодјеа је још слабо развијена. Каткада, по која илирска реч: *bora, guzla, pismé*, по нека појединост позајмљена из Фортиса. Нодје је у опште мало знао живот који је хтео описати, и за њега је личност јунака била много важнија од средине у којој се овај креће. Колико мало одговара стварности онај његов слепи морлачки гуслар који пева беду Далмације, горчину изгнаничкога леба, лепоте Макарске и Корчуле, са слушаоцима који ридају, слушајући његову тужбалицу („јер у нежном и окретном саставу Истранаца, све симпатије постају личне емоције, а сва осећања страсти“), и то у толикој мери да љубе и зубима гризу песак!

Као и у првом своме чланку о *Словенској Књижевности*, Шарл Нодје и овде речито прича утисак који оставља морлачка песма постиљона, наводи једну, очевидно личну, успомену: „То је наизменично и брзо подражавање шумова, узвика, жу-

борење валова, звиждање буре, тужбалице усамљених шума пред буром, када све у природи зајеца, па и сама скрхана грана. То је глас који као да је под сводом, или под облацима, у небесима, са неким чаром којег немају људске мелодије. То није ваздушаста, чиста и тиха музика анђела која умирује душе; она потреса срце, изазива бурне успомене, страсна осећања, немире и жаљења, благи и ужасни акорди морских божанстава која на пучини навлаче бродове на опасне стене. Странац живе маште, који је седео на далматинској обали, и чуо само једном како млада девојка морлачка пева своју вечерњу песму и пушта ветровима своје акценте које никаква уметност не може научити, које никаква реч не може описати, могао је разумети чудесност сирена у *Одисеји* и са осмејком извинити Улисову самообману“.

V.

Најважније дело којим су наша поезија и наши крајеви ушли у француску романтичну књижевност била је једна збирка новела и словенских песама Шарла Нодјеа, која је изишла 1821 под насловом *Смара*

(Smarra)¹, дело које иначе није имало никаква успеха у књижари, тако да га је издавач Понтје на килу продавао.

Нодје се у предговору представља као прост преводилац овога „чудноватога дела“, које је недавно изишло на илирском, и чији је писац један дубровачки племић, писац више дела исте врсте, под псевдонимом: гроф Максим Оден. Дело је преводиоцу дошло до руке пријатељским посредством витеза Федоровића Албиниона (M. le chevalier Fedorovich Albinoni), и превод је само немоћан покушај, *une foible copie*, овога јединственога дела, чији је састав готов никакав, али где је машта невероватно јака и стил ретке смелости.

Са малим изузетком, цела је *Смара* једна мистификација. Ваља знати да је под утицајем Макферсона и Чатертона тада у Француској владала мода мистификацијâ. „Од извесвога времена, писао је Гете 1827, поводом *Гусала* Проспера Меримеа, Французи су почели са укусом и бујношћу изучавати разне стране песничке радове, удељујући им нека права у царству лепога.

¹ *Smarra ou les Démons de la nuit*. Songes romantiques traduits de l'esclavon du Comte Maxime Odin par Ch. Nodier Paris. 1821.

Исто тако од краткога времена они се служе страним облицима за своја дела. Данас, ми присуствујемо најчудноватијој новини: у њиховим делима они узимају образину страних књижевности и у својим претпостављеним делима забављају се да се духовито и пријатно нашале са нама¹. У главноме, такав је овде случај са Шарлом Нодјеом. Максим Оден није никад ни постојао, то је био само један псевдоним Нодјеа. Још пре поласка у Љубљану хтео се под једним својим делом потписати као Север Оден, а 1832 под именом Максима Одена издао је своје *Успомене из младоси*²; тај гроф Оден толико одговара истини колико и „Филаделфи“, са којима је Нодје хтео да обори Наполеона. И ови „романтични снови“ су дело његове распаљене маште.

Smarra треба да буде илирска реч *мора*, зао дух који мучи и дави људе за време снова, болест, којој су, како вели Нодје, словенски народи веома подложни. Још у првом његовом чланку, Илирија му се при-

1 *Conversations de Goethe*, pendant les dernières années de sa vie. 1822—1832. Recueillies par Eckermann, traduites par Emile Delesort. Paris. 1833. T. II, p. 395.

2 *Souvenirs de jeunesse*, extraits de Mémoires de Maxime Odin. Paris. 1832.

чиниола у чудноватој светлости, као за-
мађијан свет вампира и вештица. Он је
тамо и сувише причао о злим људима који
отварају гробове, откопавају мртве, сишу
крв новорођене деце, о вампирима под-
надулих и крвавих усана који лутају по
гробљу, огрнути својим покровима на ко-
јима се одбија месечина, о вештицама које,
као у *Магбешу*, играју три по три, при-
влаче буру и град, ваде живим људима
срце из недара и прже га на углевљу. На-
рочито, вели он, мора је ужасно распро-
страњена: ретка је морлачка породица која
не пати од тих ноћних сабласти. Чудно-
вато је, наставља Нодје, како је Прови-
ђење, на два краја Алпа, поставило два
најсупротнија недостатка човекова: у Дал-
мацији, манитост претеране и запаљене
маште, у Савоји и Валеу готово потпуно
одсуство опажања која разликују човека
од животиње: Ариел и Калибан.

Нодје је у *Смари* хтео да опише снове
као роман стварнога живота, да са редом
и логиком стави на хартију ситуације којих
се човек једва сећа када се пробуди, али
који се ипак потпуно не растурају и који
утичу на узбуђену машту пробуђена чо-

века. Нодје је замислио идеју *Смаре*, када му је његов вратар, који је могао спавати само седећи, јер другаче га је мучила мора, причао своје чудне снове и садашње халуцинације. Жил Жанен је ово дело назвао „сан једнога пробуђенога песника“. Нодје је држао да су снови у толико јачи, у колико човеком више влада машта, то јест стање особено примитивним људима. У писању *Смаре*, он је био под јаким утицајем Хофмана, а нарочито Апулеја, којег је он ценио као „једнога од најромантичнијих писаца старога доба“, у толикој мери да је своје дело доцније назвао „фикцијима Апулеја невешто намирисаним ружама Анакреоновим“. Поред тога, ту су била сећања из читања Шекспира, Дантеа и Милтона.

Као у Апулејевом *Злашном Магарцу*, и овде се сневана радња дешава у Грчкој, и прича тешке ноћне часове младога Луција. У ноћи, када природа зајубори у самоме човеку, отварају се нови светови, јављају се нова створења великога Духа. Шуште крила силфа, и тајанствене сабласти дижу се у царству снова, лете као ситне капље кише, трепере као атоми у зраку сунца. „Ноћ је... и пакао се отвара“. Гробља

оживљују и пламенови лећу над њима; мртви се дижу у дугим, белим покровима, трава пламти под ногама вештица, и месец са крвавим мрљама огледа се у мртој води. Мерое, Мирта, Теис, Телејрс, лепе и миле жене које у дану сладе живот, постају страховите вештице које младом Луцију срце ваде. „Смара“, без облика и без боје, увија се и урла, увлачи се у тело, сише крв као пијавица, тресе главом и злокобно се церека. Наоколо, страховити зли дуси, жене пијана погледа, црвене и љубичасте змије из чијих уста пламен шибашу, гуштери који миле из језера крви и блата, главе без тела, саламандре, слепи мишеви, велики ноћни лептири, пауци, све то виче: ти не ћеш више дисати! И тако док се не растури облак крви, и док петао не огласи повратак светлости и растера све те ужасе и „кобне враџбине којих је земља пуна док је сунце далеко“.

Поред тих халуцинација, за које је Мериме рекао да су „снови једнога Скита испричани једним песником Грчке“, у књизи су и три „словенске песме“. Још пре нешто се *Смара* појавила, говорило се у књижевним круговима да Нодје спрема пре-

вод илирских народних песама. Један писац тога доба,¹ у либералном часопису *Књижевној Минерви* за 1820 помиње ту скору појаву „морлачких народних песама“ на француском језику, о „успесима Скендер-Бега и несрећама Спалатин-Бега“, и тражи од преводиоца да „у интересу књижевности дода и оригиналне текстове“. Илирска књижевност увек је Нодјеу изгледала достојна сваке пажње. У предговору *Смаре* од 1832², он са похвалом говори о њој: „Није се знало у Француској, али данас се зна чак и у Институту, да је Дубровник био последњи храм грчких и латинских муза; да су људи били Бошковић (Boscovich), Стај (Stay),³ Бернард Замањић (Bernard de Zagna), Урбан Апендини (Urbain Appendini), Соркочевећ (Sorgo)³, сијали на његовом

1 *La Minerve littéraire*, 1820, p. 354. У једној примедби Нодје помиње да му је тај захтев упутно дала Бомел, књижевни критичар истога часописа. У ствари, то је био L. Ricovedro, у чланку о *Шпанској Књижевности*.

2 *Oeuvres de Charles Nodier*. Paris 1832., Т. III.

3 Мисли се на *Руђера Бошковића* (1711—1787), чувенога филозофа и математичара дубровачког, *Бенедикта Стаја* (1714—1794) песника који је Декартову и Њутонову филозофију изложио у латинским стиховима, *Бернарда Замањића* (1735—1820), који је превео „Одисеју“ на латински и уопште био латински

обзорју као класично сазвежђе, у доба када се Париз заносио прозом Г. Лувеа и стиховима Демустјеа, и да су словенски (es-clavons) научењаци, врло смотрени у својим претенсијама, допуштали себи подругљив осмејак када се говорило о нашим научењацима. Вели се да је то последња земља која је сачувала култ Ескулапа, и држи се да је захвални Аполон налазио извесне дражи да последње звуке са своје лире испусти на месту где се још волела успомена његова сина“. Као обрасце те књижевности, Нодје доноси три песме: две народне, *Спалашин-Бег* и *Жалосну пјесанцу племенише Асан-агинице*, и *Свијешњак* од Игњата Ђорђића.

Спалашин-бег (Spalatin-beu) је, тврди Нодје, аутентична „национална балада“,

песник, *Урбана Апендинија* (рођ. 1771) који је био брат *Франа Апендинија*, познатог писца историје дубровачке, а и сâм философ, књижевник и латински песник. Који је овај Соркочевић на кога се овде мисли, не може се поуздано рећи. Можда је *Михаило Соркочевић*, писац похвала о *Кунићу* и *Стају* из XVIII века, или *Петар Соркочевић* који је попунио XIV и XV певање „*Османа*“, или најзад, *Антун Соркочевић* који је у француским листовима писао чланке о *Дубровнику*, које је после сабрао у књижици „*Fragments sur l'histoire politique et littéraire de l'anc. republique de Raguse*“ (Paris, 1839).

коју „Морлаци“ слушају са сузама у очима, још нигде нештампана, сачувана само у усменим предавањима. У ствари, то је проста и доста невешта мистификација, израђена по податцима узетим из Фортиса, без много наликости и вредности. Довољно је само видети садржај, па бити на чисто са њеном оригиналношћу и „морлачким“ карактером. Перван (Pervan), вођа хиљаду хајдука, сишао је са висине Звониграда, опустошио кастелско поље, поробио лепе девојке на обалама Зрмање, и заузео замак *Зешим* (Zetim). Двадесет и четири унука Спалатин-Бега, при рађању сунца, гледају на замку две стотине одсечених глава, међу њима главу храброга Искара, сина Бегова, и у тамници своју сестру, лепу Иску. Осамдесетогодишњи бег, са ханџаром за појасом и гулама о рамену, долази под зидине замка и пева песму о славном Скендер-бегу, љубав према родној земљи, горчину изгнаничкога леба, тужбалицу морлачку која личи на „тужбалицу великог белог орла који лебди над морским жалом“. Хајдуци не разумеју ту чудну песму, и играју као вукодлаци на празнику Освете, док унуци ридају, а лепа Иска ломи своје беле

руке о гвоздене шипке тамничкога прозора. „Несрећна кћери, пева старац, није више дан свечаности наших, дан када у племену одјекују песме од радости, када се твој отац заплака од среће и нежности, јер му се кћи родила... Оплакуј са мном ратника кога нема више, над боловима деце његове, над тугом стара оца његова који оста сироче части свога племена, као јалово псето које због старости штеди секира дрвосече. Плачи са мном над лепом Иском, слатким цветом мога живота, нежном надом моје неразумне старости; оплакуј јадну Иску коју другови и другарице неће повести пред олтар, јер ваља мрети...“ Певајући ту елегију, старац је дошао до самога бедема, бацио гусле и ханџаром пробод срце Иске, не могавши јој дати последњи загрљај. Под стрелама са замка, унуци једва понеше рањена старца, и гоњени хајдучком потером дођоше до мора. Да би спасао последње изданке свога племена, да би они могли изнети своје главе, старац се жртвује за њих, скаче у провалу, а унуци се докопају острва. „И приповетка о Бегу Спалатину, о његовој мртвој унуци и његовом спасеном племену нај-

лепша је коју су икада гусле певале“.

Из Фортисове књиге Нодје је узео нешто топографских имена: Pago (Пар), Zuonigrad, Novigradi, Lissa (Вис), Castelli (седам кастела између Сплета и Трогира), Zeni Zermagna, неколико „морлачких“ речи: guzla, hanzar, vukodlack, osveta, pismé, drugh, drushiza, zapis, оронске, kalpack. Све је остало дело његове маште, мистификације која стоји много ниже испод сличних покушаја Проспера Меримеа.

Друга је песма *La Femme d' Assan*, позната *Жалосна пјесанца племениште Асан-агинице*, коју је Фортис први забележио, и која је доживела ретку срећу да је преводе Шарл Нодје, Проспер Мериме, Хердер, Пушкин и Гете. Њу је Нодје прво објавио у *Илирском Телеграфу*, као образац илирске народне поезије. Нодје је назива „једном од најславнијих песама морлачке књижевности“, вели за њу да је „виша од осталих које су му познате истинитошћу и патетичношћу осећања“. Он се извињује што, по савету критичара *Књижевне Минерве*, није саопштио и оригиналан текст; то није могао учинити јер илирски језик има извесних гласова који се не дају транскри-

бовати модерним француским правописом. У главном, он је само нешто изменио Фортисов превод, мада тврди да је учинио и измене у самоме смислу, јер је слушао песму из уста далматинских гуслара. Француски писац, који по свој прилици није ни знао наш језик, био је веће среће од Вука Караџића, који ту песму није чуо из народа но је пренео из *Пушовања у Далмацију!* Шта више, Нодје чини прекоре Фортису, замера му што је избегавао плеоназме, који су одлика примитивних књижевности. Стих *Беже мучи, не говори нишша*, Фортис је просто превео: *Il Begh nulla responde*, а требао је рећи, вели Нодје: *La bey se tait, il ne répond pas*.

Проспер Мериме, који је у својим *Гулама* такође донео песму о Асан-агиници, чинио је замерке Нодјеу. Његово знање српскога језика није било ни мало веће но знање Нодјеа, сам је причао како је са великом муком читао упоредо оригиналан текст и талијански превод Фортиса, и како му је један пријатељ који је знао руски помагао да погоде смисао појединих тежих места. Ипак он замера Нодјеу што је стих: *Шша се бели у гори зеленој* (Che

mai biancheggia nel verde bosco) — код Фортиса, преводи „гора зелена“ за *plaine verdoyante* (зелена равница), у место *colline* (брежуљак)!

Последња словенска песма коју је Нодје прво у *Илирском Телеграфу*, а после у *Смари* саопштио јесте *La Luciole* (свитац), *Свијешњак*, управо *Згода Љувена* од Игњата Ђорђића (*idylle de Giorgi*). Ту „лепу анакреонску оду“ он зна по „отменом талијанском преводу“ доктора Стума. „Ђорђић је, вели Нодје у једној примедби, Анакреон Морлака. Читање класика и похађање вароши дали су његовом стилу нешто од сјајне тражености, хиперболичнога одушевљења Талијана, његових суседа“. „Ако се усуђујем, вели Нодје, са овим слабим преводима, то је само у нади да ће она набавити Ђорђићу срећније тумаче, и да ће какав бољи надахнути глас дати му једнога дана, на коме језику, акценте достојније њега“. *Свишњак*, који је на енглески превео Персивал Гордон, изгледа му достојан поређења са *Сфинксом* Госпође де Криднер и *Љубицицом* Гетеовом. Он је ту песму нашао у „ученим мемоарима Апендинијевим о дубровачким старинама и илирској

књижевности“, (*Notizie storico-antiche, II*), и она се сматра као „класичан ауторитет“ у талијанско-илирском речнику О. Арделија дела Бела.

VI.

Код Нодјеа не треба тражити података и важних открићења о нашој народној поезији у почетку Деветнаестог Века. Он није саставио ни пуну годину дана у нашим крајевима, и није знао наш језик. То је био радознао и отворен дух, романтични књижевник који је показивао интересовања за једну младу и оригиналну књижевност, нарочито за народну поезију која се тада јако ценила. Њему није био познат ни Вук Караџић, ни Качић-Миошић. Његов главни извор остаје опат Фортис, чије је дело релативно врло потпуно, нарочито други део упућен грофу де Биту о наравима „Морлака“, о њиховом породичном животу, њиховим предрасудама, веровањима, вештинама, играма, медицине, поезији, музици, игри. За остало он зна само по имену. Цитат из Гундулића у Јовану Збогару је фантастичан.

Што је од интереса то је утисак који је тај нови народ и његова оригинална поезија

учинио на једнога од оснивача романтичне школе у Француској. Шарл Нодје је био човек који је у француску књижевност унео прве појмове о нашој народној поезији и пробудио извесно интересовање за наше заборављене и запостављене крајеве. Његова *Смара* инспирисала је Проспера Меримеа када је писао *Гусле*, које су 1827 много учиниле да се обрати пажња западних књижевника на српску народну поезију. Чим се појавила славна мистификација Меримеа, „Нодје запишта као орао да сам га опљачкао“, прича сам писац *Гусала*. Било би претерано рећи да је ту било пљачкања, али је неоспорно да је Мериме, поред позајмица и података из Фортиса и *Пушовања по Босни* од Шомет-Де-Фосеа, много што-шта, нарочито основну мисао и инспирацију, узео из Нодјеа. Као *Смара*, *Гусле* опевају живот исте земље, према истим изворима; иста оргија вампира и сабласти сваке врсте иста песма о племенитој Асан-агиници; нарочито исти начин мистификовања: код Нодјеа, дубровачки племић, чија је дела са словенскога превео француски књижевник, код Меримеа илирски гуслар чија је дела покупио један

пофранцужен Талијан, чија је мати била Морлакиња. Довољно је једно за другим прочитати оба дела и уверити се да је гроф Максим Оден старији брат Хиацинта Маглановића и да је Проспер Мериме, само са више дара и среће, развио једну књижевну идеју Шарла Нодјеа.

Са баладама скотских брђана, са шпанским романсама о Сиду, са песмама грчких острвљана, српска народна поезија од 1820 до 1830 вршила је, преко Нодјеа и Меримеа извесан утицај на романтичну школу у Француској. У њој су оне експансивне природе тражиле чар примитивних и егзотичних књижевности, локалну боју и јаке страсти, интензивнији и природнији живот, у супротности са хладном, безличном и безбојном поезијом коју је Осамнаести Век био завештао Деветнаестом. И то је у један мах било у тако приметној мери да је *Глоб*, орган романтичне школе, хвалећи 1827 „песнички геније тога племена велике породице словенске“, и његов језик, „један од најлепших на свету, из којег се родио пољски и руски“, рекао: „изгледа да ће словенске гусле наскоро постати тако славне као харфа Осианова“.

II.

ПРОСПЕР МЕРИМЕ.

Вукова *Мала прослонародна славно-српска пјесмарица* изишла је у Бечу 1814, *Народна српска пјесмарица* опет у Бечу 1815, три свеске народних песама у Лајпцигу од 1823 до 1824. И у другој десетини прошлога века већи и најбољи део наше поезије био је познат, Хердер, Гете и Грим били су је увели у западну књижевност, и романтичари, одушевљени за стране и егзотичне поезије, са радошћу су је дочекали.

Код нас се држало да се наше народне песме ушле у француску књижевност тек 1827, појавом Меримеових „Гусала“. Међутим, из једне белешке у књизи Госпође Војар, која је 1834 штампала своје преводе наших народних песама, види се да је Госпођа Ернестина Панкук (Panckouck), преведећи Гетеа, превела и штампала 1825 песму о племенитој Асан-агиници. Не само то, Шарл Нодје, у својој књизи *Смара или Демони ноћи*, превео је из путописа талијанскога опата Фортиса ту исту пе-

сму¹. Сем тога, зна се и за преводе српских народних песама барона Екстена у *Кашолику* за 1826, и Госпође Белок, из енглескога превода Џона Баугинга *Servian Popular Poetry*, у *Глобу* за 1827.

Али прво овеће дело које је обратило пажњу на наш живот и на нашу народну поезију јавило се 1827. Са извесном тајанственошћу изишла је у Штрасбургу књига под насловом *Гусле, или избор илирских песама сакупљених у Далмацији, Босни, Хрватској и Херцеговини. (La Guzla, ou Choix de poésies illyriques recueillies dans la Dalmatie, la Bosnie, la Croatie et l' Herzégovine. Strassbourg et Paris. Levrault)*, на дванаестини, са једном литографијом, са 12 страна предговора и 257 страна текста.

Писац у предговору каже за себе да се од подужега времена бави превођењем „песама без уметности, производа једнога дивљега народа“. Приметивши да се све већма развија укус за страна дела, која

1 Књига опата Ђована Батисте Фортиса *Viaggio in Dalmazia* изишла је 1770. Већ 1778 имамо француски превод који је, илустрован, изишао у Берну (*Voyage en Dalmatie. Traduit de l' Italien. Berne, 1778. 2 свеске*). У II књизи налази се *Смрт илементите Асан-агинице*.

су далеко од француских узора из седамнаестог века, он се одлучио да штампа своје преводе, који су прво били писани за ужи круг пријатеља. Он се држи способним за те преводе јер мајка му је била Морлакиња из Сплета. („Морлаци су становници Далмације који говоре словенски или илирски“). Сем тога, он је много путовао и обишао све крајеве од Трста до Дубровника, чешће је на дуже време залазио и у Босну и у Херцеговину, „где се илирски језик сачувао у свој својој чистоти“, и том приликом слушао је одломке старинских песама.

Те песме певају словенски барди или гуслари (joueurs de guzla). То су сиротни старци, сви у ритаму, који иду по селима и уз гусле певају романце. Беспослени људи, „а Морлаци не маре много за рад“, слушају их и дарују. Каткада гуслар застане у сред певања, на најзанимљивијем месту и неће да продужи док му се не плати. На пример у песми „Лепа Јелена“ гуслар овако вели: „Поседајте око Јована Бјетка (Jean Biétko) сви ви који хоћете да знате жалосну причу о лепој Јелени и Тодору Конопки (Копорка), њеном мужу.“

Јован Бјетко је најбољи гуслар којег сте чули и кога ћете икада чути...“ И у сред песме гуслар уцењује: „Ко хоће да сазна крај ове приче нека да штогод Јовану Бјетку.“ — Не само гуслар од заната но и сви Морлици певају уз гусле, и то некако кроз нос, једнолико, на крају сваке строфе узвикну, готово урликну као рањен вук; и тај крик одјекује по планинама, и човек не би никада помислио да изилази из људских груди.

Један такав гуслар, кога је писац добро познавао, и који је једини био у исти мах и песник, био је Хиацинт Маглановић (Hyacinthe Maglanovich)¹. То је био редак и занимљив човек, и он је 1817 сам причао писцу свој буран живот. Рођен у Звониграду (Zvonigrad), син једнога обућара,

¹ Луј Леже поводом имена Маглановић чини ову занимљиву примедбу: „Нико, ни у Француској, ни на страни, није се упитао шта може да значи то име Маглановић... *Магла* на српско-хрватском значи магла (*la brouillard*). Мериме очевидно је знао смисао речи. Име његовог Гуслара хоће да каже: *Син магле*. Дајући то име своме јунаку, писац мистификације се пријатно шалио са самим собом и са читаоцем. У осталом, око 1830 осијанска поезија била је још врло у моди и шкотске магле још су усхићавале маште“. *Une superderi littiraire de Mérimée. La Nouvelle Revue*, 15 juin 1908, p. 451.

остао је без васпитања и није научио ни читати ни писати. У осмој години нашао се међу скитничким Циганима, одатле дође у руке неком Турчину у Ливну, који га потурчи и узме у службу. У петнаестој години један фратар га покатоличи, и покравши свога газду Хиацинт побегне у Далмацију. Ту, у околини Сиња испева своју прву песму у којој је опевао своје бегство. Лен, он је живео певајући на гозбама, саборима и свадбама морлачким сељацима, изводећи свадбене и пригодне песме које је сам састављао. Кад му је било двадесет и пет година, био је леп, стасит, на оку момак, и лепа Јелена, кћи богатог сељака Злариновића, загледа се у њега. Као што то обично бива код Морлакâ, гледање се заврши отмицом. Али отмица испаде криво. Маглановић убије једнога супарника, и одмете се у хајдуке. Најзад му се досади да га пандури гоне у стопу и да га решетају танадима, и с отетим новцем, женом и децом, он се настани у близини Котарâ. Жена је музла краве, а муж је и даље одржавао везе са својим горским друговима. Око 1816, писац, који је већ био одушевљен илирским језиком,

уознао се у Задру са Маглановићем, већ народним песником од гласа. Хиацинт, тада старац од шездесет година, био је широких леђа, гушат, чађава, од рана избраздана лица, црвена носа, дугих белих бркова, обријане главе. Певао је само онда кад се невероватно наједне и напије, и при певању глас му је постајао звонак, очи светле, а цело лице добијало је израз неке дивље лепоте. Напослетку, одједном га нестаде, укравши пар пишчевих енглеских пиштоља. Писац га је видео још једном доцније, у његовом дому, у кругу жене, деце и унучади, и ту га је стари песник усрдно и дирљиво дочекао. Такав је био „Словенин-песник“, о коме је Пушкин са поносом говорио.

Цела збирка има тридесет и две песме историјске и полуисторијске садржине, али највећи део опева народна веровања у вампире, мађију, зле очи и уроке. — У *Смрти Томе II, краља од Босне*, за коју писац држи да је врло стари комад, пева са освојење Кључа (Kloutch), и помињу се и Богумили (Bougoumili); исто тако има нечега привидно историјског у *Привиђању Томе II, краља од Босне. Морлак у Мле-*

цима дао је повода, да се код нас помисли да је тај млади Морлак који тужи за својом домовином књижевни предак Његошевом војводи Драшку и Љубишином Кањошу Мацедоновићу. Песма о *Храбрим хајдуцима* једна је од најјачих у целој збирци, и када мало опомиње и на ону силну народну песму о старцу Вујадину. Иначе, она добро представља цео тон ове збирке, и вреди је целу навести:

„У једној пећини лежао је на оштром шљунку храбри хајдук (heiduque) Христић Младен (Christich Mladin). Поред њега је његова жена, лепа Катарина, а крај његових ногу два храбра сина. Већ три дана како су у овој пећини и ништа нису јели, јер непријатељи чувају све прелазе у планини, и, кад дигну главу, сто пушака се упере на њих. Толико су жедни да им је језик поцрнео и надуо се, јер за пиће имају само мало устајале воде у шупљини једне стене. Ипак, нико се не усуђује да се пожали, јер се боје да не наљуте Христића Младена. Кад протекоше три дана, Катарина повика: „Нека се Богородица смилује на вас, и нека вас освети над вашим непријатељима.“ Тада уздахну и умре. Хри-

стић Младен гледао је лешину сувим оком; али оба сина брисаху сузе када их отац не гледаше. Четврти дан је дошао, и сунце је пресушило устајалу воду у шупљини стене. Тада Христић, старији син Младенов, полуде; он исука ханџар и гледаше лешину своје матере као вук који осматра јагње. Александар, његов млађи брат, уплаши се од њега. И он исука свој ханџар и прободе себи мишицу. „Пиј моју крв, Христићу, и не чини злочин. Када будемо сви скапали од глади, враћаћемо се на овај свет да пијемо крв наших злотвора.“ Младен се подиже, повика: „Децо, на ноге! Боље је лепо тане но умирање од глади.“ И слетеше сва тројица као побеснели вуци. Сваки од њих убио је десеторо људи, сваки од њих добио је десет танади у груди. Подли непријатељи наши одсекоше им главе, и кад су их победоносни носили, једва су смели да их погледају, толико су се плашили Христића Младена и његових синова“.

Даничићева драга је лирска песма, и у њој је занимљив опис „морлачких“ обичаја. Девојке без зазора примају поклоне од младића, каткада једна девојка има по пет-шест обожавалаца, и кога изабере тај има

да је отме. Кад се младеж сретне, љуби се; уђе ли се у морлачку кућу, млада девојка придржи узду и љуби путника; кад је то девојка, обичај није лош, али је зло кад је жена, јер се жене никада не умивају и права су чуда од нечистоће. У *Максиму и Зоји* писац гледа већ модерни утицај. Кад драги хоће да загрли отету драгу, она му са ужасом сагледа две зенице у једном оку и пада мртва. У *Лепој Софији* је шарен опис свадбе, и ту се помињу и *kium, stari-svat, diveri*. Ту је и *Жалосна балада о племенишој Асан-агиници* (*Triste ballade de la noble épouse d' Assan-aga*), „дивна балада“ како је писац назива. Последња песма у збирци јесте *Милош Обилић*, (*Miloch Kobilich*). Преводиоцу је српски оригинал (*l' original 'serbe*) дао гроф де Сорго, који га је нашао као рукопис у арсеналској библиотеци у Паризу. Он држи да је песму писао један савременик Милошев. У њој се пева завада кћери Лазара Гребљановића, краља од Србије (*Lazar Greblanovich, roi de Servie*), двобој између два пашенога, верност Милошева и издаја Вука Бранковића, и то све „потпуно сагласно са историјом.“

Највећи део песама односи се на вампире, зле очи, уроке, мађију. Ту је тушта и тма језовитих ствари: пламенови који играју по гробовима, очи са две зенице, жене које жабом затрудњују, људи који једу земљу са гробова, младожења који сише крв своје младе, сабласти са дугим ноктима и крвавим устима. Такви су *Пламен Перушића*, *Лепа Софија*, *Јованчић*, *Вампир*, *Кара-Али Вампир*. Писац помиње чак и пресуду београдског суда о вампирима у Кисилови (Kissilova).

* * *

Ова чудна и занимљива књига у Француској није имала никакав успех, и ако је Ампер у дитирамбима тврдио да је том књигом Француска добила свога Шекспира. Писац, чувени књижевник Проспер Мериме, који је у нашој публици познат са његове класичне *Коломбе*, писао је доцније у једном писму да је имао свега седам читалаца, рачунајући ту и слагача, што „потврђује изреку да нико није пророк у својој отаџбини“. Али, ван Француске, он је имао неочекиван успех. Макферсонове мистификације балада шкотских брђана, *Романцero*, Фориелова збирка грчка народних песама,

развиле су укус за оригиналне, младе књижевности и створиле читав култ народне поезије у опште, Хердер и Гете били су српској народној поезији створили право грађанства, и Меримеова књига била је читав мали догађај.

У Француској мало ко у то доба осетио је мистификацију. Изгледа да је Иго одмах знао име правога писца, и постоји анегдота да је на своме примерку „Гусала“ написао једну врсту анаграма „Première prose“ (Prosper Mérimée).

Али остали савременици нису ни слутили. Орган романтичне школе *Глоб* уживао је глас доброга познаоца страних књижевности. Шта више, у њему је већ била обрађена пажња на српску народну поезију. У своме 61 броју за 1827 годину, Глоб говори о преводима српских народних песама, помиње какав је утисак у Немачкој учинило „откриће многобројних народних песама код Срба, на обалама Јадрана, у Которском Заливу. Хердер и Гете први су обратили пажњу на песнички геније тога племена велике словенске породице“. *Глобу* су познате збирке и радови Вука Караџића, који се „одао са

дивним маром истраживањима о књижевности и језику своје отаџбине, једном од најлепших језика на свету“, из кога се родио пољски и руски, и који се говори до граница севера. У исти мах, тај лист доноси (бр. 61, 63, 65, 67, 69) неколико преведених српских народних песама, о Зидању Скадра на Бојани, Предрагу и Ненаду, Битци Косовској, глави Кнеза Лазара, уладби Ајкуниној, неколико лирских песама, међу којима и песма о Милици дугих трепавица, која се толико била допала Гетеу. Преводилац тих песама је Г-ђа Св. Белок (Sv. Belloc), позната са својих ранијих превода *Ирских мелодија* Томе Меура.

Када су се *Гусле* појавиле, *Глоб*¹ доноси песму *Побрашими* („les Pobratimi“) из исте збирке од триестак песама², и јавља да „један Талијан, за кога је Француска друга отаџбина, даје нам неколико образаца *pismés* или илирских песама“. Не

1 „Le Globe“, 1827. T. V., Nr. 77, p. 410.

2 У друго издање Мериме је додао још пет нових песама: *Le fusil enchanté, le ban de Croatie, le Cheiducque mourant* (изишле прво *La Revue de Paris*, октобар и децембар 1825), под белешком песма „*La jeune fille auh enfers*“ и најзад *Miloch Kobilich*

само романтичарски *Глоб*, но и академи-
чарски *le Journal des Savants*, увек озби-
љан, обавештен, и одмерен, бележи те
народне баладе, „које носе жиг старих
празноверних веровања а у којима се на-
лазе такође ингениозне и песничке црте.“¹

Два месеца после публикације *Гусала*,
Енглеz сер Џон Бауринг (Bowring) писац
антологије српских народних песама *Ser-
vian Popular Poetry*, писао је Меримеу и
тражио му оригиналне стихове које је тако
добро превео.² Поводом *Гусала* изишао
је у *Monthly Review*, свесци за новембар
1827 године, чланак „Illyrian Poetry“. Ту
се са похвалом говори о овој „лепој малој
свесци“ „популарних балада са илирскога
језика, такве какве и данас певају путујући
министрели кроз планине јужно од Дунава“.
Ипак, непознати приказивач је осетио да има
нечега чуднога у овој збирци, и примећује:
„очекивали смо да постоји већи ступањ
сличности између народних песама сакупље-
них овде и оних које је објавио Г. Бауринг“.

1 *Le Journal des Savants*, 1827, p. 565.

2 Војислав М. Јовановић: *Џон Бауринг и српска
народна поезија. Српски Књижевни Гласник*, 1908,
књ. XXI,

„Forneigr Quarterly Review“, у свесци за јун 1828 године, из пера Г. Keightley-а, донео је чланак о *Гулама*. Пошто је констатовао „ексцентрични таленат“ Хиацинта Маглановића, писац опширно разлаже како су народне поезије постале уопште, а како на посе српска народна поезија. Том приликом он констатује: „Илирска поезија, као што се може очекивати, показује велике сродности са српском“¹. У чланку *Servian Ballads*, који је изишао 1855 године у *Chambers Journal*, још се веровало да су *Гусле* оригиналне српске народне песме.

Један Немац написао је читаву дисертацију о њима; немачки дворски саветник и доктор Герхард послао је писцу две своје дебеле свеске словенских народних песама преведених на немачки „Wila“, *Serbsche Volkslieder und Heldenmärchen*, Лајпциг, 1828), међу тим преводима и целе *Гусле*, и тражио му још илирских стихова за трећу опет дебелу

1 Војислав М. Јовановић: *Гусле Проспера Меримеа у енглеској књижевности*. Српски Књижевни Гласник, 1908, књ. XVII, р. 925—929.

свеску.¹ Шта више, он у предговору уверава Меримеа, да му је лако било преводити те песме, јер је под његовом прозом лако открио метар илирских стихова. „Као што је познато, писао је доцније иронични мистификатор, Немци откривају много штошта“. Мицкијевић ја за неко време веровао у аутентичност тих песама, а за тим мислио да их је писао опат Фортис. И сам се Пушкин дао обманути. И у томе је Мериме највише уживао, то је сматрао као „сјајан успех“, и то му је давало права да каже: „кад је геније једне велике расе, коју представља њен најславнији песник, познао себе у једној књижевној мистификацији, нико више нема права да омало-

1 Берже, зет издавача Левроа, познавао се са Вилхелмом Герхартом, знао је да се овај бави српском народном поезијом, и пошље му неколико оштампаних табака „Гусала“. 22 маја 1827 Герхарт из Лајпцига пише Бержеу: „Табаци под насловом „Гусле“ веома су занимљиви по мене. Мој Србин који полази данас за Србију сажаљева што не може са вама да се упозна. Ја јако желим да у немачке стихове преведем те песме. Српски ритми су ми познати“. Шест недеља доцније, он му јавља да је свршио превод једнога дела тих песама, да намерава превести и остало, да ће о „Гуслама“ говорити у немачким листовима, и да ће замолити свога пријатеља Гетеа да о тој књизи проговори у своме листу *Умешност и Старина*.

важава то дело, па чак ни онај који је његов аутор“.

Као што је познато, Пушкин је извесан део тих песама превео 1832—1833, а штампао их у једном часопису 1835 под насловом *Песме Западних Словена (Пѣсни западныхъ Славянъ)*. У збирци, поред једне чешке песме, поред *Славуја* („Славуј тица мала сваком покој дала“) и *Сесшара и Браће*, које су узете непосредно из Вука, поред *Песме о Црном Ђорђу и Војводе Милоша*, налази се неколико песама које су више мање верно преведене из Меримеа (*Видѣніе короля, Янко Марнавичъ, Бишка у Зеницы великой, Теодоръ и Елена, Влахъ въ Венецији, Гейдукъ Хризичъ, Похоронная пѣсна, Марко Якубовичъ, Конь, Бонапаршъ и Черногорцы, Вурдалакъ*). Пушкин је кадкада мењао имена, не увек са много среће, али је преводио у десетерцу који прилично подсећа на десетерац наших народних песама:

Потомъ легъ и женѣ своей молвалъ:

Видишь ли церковъ Спаса отселѣ?

Чак и код самих Срба мистификација се није осетила. 1828 године, *Сербске Лѣтописи* (књ. 12, стр. 154) бележе ту појаву *Гусала* и додају: „Пѣсме су заиста на-

родне, и нису рђаве; ал' бы имъ се права цѣна текъ изъ оригинала опредѣлити могла“. У немачком листу *Allgemeine Liter. Zeitung* (бр. 61, 1825) изишло је да су Гусле више „als Mecphersonische Mystification“, да је њих написао „ein Hr. Mervincet in Paris, der niemals in Jlyrien war“, и који је овим делом „den Spass gemacht habe“, као што је учинио када се публици представио под маском једне шпанске глумице: *Сербске Лѣтописи*, (1830, књ. 20, стр. 134) тим поводом увређене у своме патриотском чувству, додају: „А мы опетъ не безъ довольне причине опоменути свакогъ морамо, да и самыма онима извѣстїяма коя Нѣмцы вообщо о Славенима, а нарочито о Сербљима даю и распространяваю, сасвимъ слѣпо вѣровати не треба, ерѣ довольна имамо доклателства, да су досадашня была или неоснована, или недостаточна, да не кажемо сасвимъ лажна“. Изгледа да је мистификација код нас први пут констатована тек 1860, у *Словенци* Емила Чакре (стр. 647—648), у чланку „Књижевна повестница јуначки народни песама“, али и ту се не помиње име Меримеа, „измишљеног преводиоца“, који је сам „своју итрость открио Пушкину“.

Један од људи који су први знали за Меримеову мистификацију био је Гете. У то доба, он се занимао српском народном поезијом. Још раније, са морлачкога, превео је „Жалосну пјесанцу племените Асан-агинице“, и у два маха, 1825 и 1827, објавио је у своме часопису *Уметности и Сшарина* извесан број српских народних песама. Поводом превода Г-ђце Јакоб и Герхарта, написао је један потпун чланак о српском народу и његовој поезији.

С друге стране, Гете, који је са много пажње пратио развитак младе романтичке школе у Француској, знао је Меримеа, који му је био готово љубимац међу новим француским писцима. Поводом *Драма Кларе Газул*, у разговору са Екерманом¹, он са нарочитом похвалом говорио Беранжеу и Меримеу, великим и оригиналним талентима, „који имају свој основ у самима себи и који се одржавају независно од дневнога начина мишљења“. Драмски огледи младога Меримеа изгледају му „знаменито дело“, које, по духу и надахнућу,

¹ *Conversations de Goethe, pendant les dernières années de sa vie, 1822—1832. Recueillies par Eckermann, traduites par Emile Délorot. Paris, 1863. T. I, p. 354—355; T. II, p. 191—195.*

више припада немачкој но француској књижевности.

Познавајући тако и српску народну поезију и раније радове Меримеа, Гете је могао погодити правога писца *Гусала*. Поводом тих „илирских“ балада, написао је цео један чланак¹ у том је открио мистификатора. Он наглашује како су у последње време Французи почели обраћати пажњу на стране књижевности, и то на чудноват начин, мистификацијама, „да се духовито и пријатно нашале са нама“. „Ми смо прво читали са задовољством, са дивљењем тај лажни оригинал, и пошто смо открили лукавство, имали смо за тренутак задовољство да признамо вештину талента који је био развијен у тој шали једнога озбиљнога духа. Свакако, не може се на бољи начин доказати сопствени укус за идеје и поетске облике једнога народа но кад се репродукују преводом и подражавањем“. У речи „Guzla“ он види анаграм од *Gazul*, и то га доводи да позна правога писца. „Г. Мериме неће замерити ако га прогласимо овде за писца *Драма Кларе Газул и Гусала*, и ако се потрудимо да, за наше

¹ Исто дело, Т. II, р. 396, Appendice.

задовољство, потражимо сву потајну децу коју му се буде свидело да рађа“.

Признајући му оригиналност, леп таленат, срећну уметност, способност да исцрпе свој предмет, он му замера што је у Гу-слама сасвим занемарио озбиљне и хе-ројске мотиве српске народне поезије, што је поклонио толико пажње чудима и са-бластима, аветима, вампирима, мађијама, свим страшним халуцинацијама од којих се читалац леди. И доцније, 1830, говорећи пред Екерманом понова о Меримеу, опет му пребацује што експлоатише осећања ужаснога, и то без трунке сопственога узбуђења, као уметник који се забавља да се огледа у једном роду, кријући своје интимно биће. Ипак, говорио је стари Гете, Мериме је био „ein ganzer Kerl...“ „Да тако на сасвим спољан начин изведе један предмет, требало је више снаге и геније но што се може мислити...“

Албер Стапфер, пријатељ Меримеов, да га обрадује, пошље му чланак Гетеов. Меримеу, на против, није било право што је цела ствар избила на јавност, и хтео је да смањи заслугу Гетеову. Он је још тада тврдио да је он сам, преко једнога Руса

који је прошао кроз Вајмар, послао Гетеу књигу са посветом, и да Гете то не помиње само да би изгледао проницљивим¹. У ствари, по доцнијим истраживањима, то је и доказано. У наше доба чак је и објављен фотографски снимак Меримеове посвете.

Проспер Мериме био је необичан човек, један од најособенијих и најзанимљивијих писаца француских у Деветнаестом Веку, Он је био сув, скептичан, горак иронист, песимист, човек без убеђења и без предрасуда, атеист без трунке веровања, и од њега је остала позната реч: „Што извињава Бога, то је што не постоји.“ Одличан представник дилетантизма, он има култ јаких људи и воли силовите емоције. Он путује полу-дивљим земљама, упознаје се са кријумчарима, разбојницима, робијашима са галера, друштвеним одметницима сваке врсте. Он воли примитивне књижевности, сирове, без осетљивости, чак и свирепе, које представљају снажно човечанство. Хладан, без осећања, он се са уживањем смеје људским илузијама и јако воли мистификовати. Он налази нечега особито

¹ А. Filon: *Mérimée et ses amis*. Paris, 1801, p. 39—40.

отменог са озбиљним лицем смејати се другим људима. „Песимист који уме да се понаша постаје смотрен и миран мистификатор“, вели Фаге у својој студији о Меримеу.¹ Целога свога живота он је остао непоправљив мистификатор. 1830 године покушавао је преварити Кивјеа лажном преписком Робеспјера и Катарине Тео.

Гусле нису биле прва његова књижевна мистификација. Још 1825 изишло је дело *Драме Кларе Газул* (Théâtre de Clara Gazul).² Из предговора је изилазило да су та дела неке бивше шпањолске игуманије, која је постала славна глумица и писала драме које је за француску публику превео неки непознати Жозеф Л' Етранж. Дело романтичне Шпањолке имало је успеха, и један је њен земљак с поносом говорио: „Да, превод није рђав, али шта бисте тек рекли да знате оригинал!“ У ствари, Клара Газул никада није ни постојала, Жозеф Л' Етранж био је млади Мериме, и слика „славне глумице шпањолске“ представљала

1 E. Faguet: *le Dix-neuvième siècle*, 13. édition, Paris. 1894. p. 334.

2 Maurice Tournay: *Prosper Mérimée, comédienne espagnole et chanteur illyrien. L' Age du romantisme*, Paris, 1888.

је самога Меримеа, коју је израдио његов пријатељ сликар Делеклиз, и на којој се лепо примећивао велики нос Меримеов.

Први оглед на пољу мистификовања својих савременика, *Драме Кларе Газул*, Мериме није радио у великој тајности. Пре но што је изишло, дело је било читано и претресано међу пријатељима. Али *Гусле* су рађене у најстрожем инкогниту, и писац о њима ништа није говорио, чак ни најближим пријатељима. Његово неповерење ишло је дотле да није лично хтео ступати у везу са издавачем, него је то учинио преко једнога пријатеља, Жозефа Ленгоа, једнога од врло познатих публициста са краја Реставрације. Издавач Левро тек је 1840 године сазнао име правог писца.

Нашу народну поезију мистификовао је Мериме 1827, и то из више разлога. *Илирија*, као и Корзика, била је земља сасвим по његовој ћуди; романтичари су се одушевљавали народном поезијом; српска народна поезија била је дошла до гласа. И ништа није природније но што се Мериме наканио у наше крајеве. Ближи разлози те мистификације познати су нам из писма

које је сам писац писао 1835 С. А. Соболевском за Пушкина, и из предговора издању од 1840. И ево шта сам каже:

Око 1827 он је био убеђен романтик. „Ми смо говорили класичарима: Ваши Грци нису никако Грци, ваши Римљани нису никако Римљани; ви не знате да дате вашим саставима локалну боју“. Та гласовита *локална боја*, на коју су млади романтици толико држали, вели Мериме, није била ништа друго до оно што се у XVII веку звали *нарави* (*mœurs*), „али су млади мислили да су пронашли и реч и ствар“. Он је тада био занесен шкотским баладама и шпанским романцама о Сиду, и желео је да на лицу места, у једној полу-дивљој, непознатој земљи, проучи тајне локалне боје. Поред тога, он је доцније писао да се својом мистификацијом хтео подсмехнути романтичарима, доказати им да њихова толико хваљена *локална боја* није богзна шта, и да романтичари не стоје ни у томе погледу над класицима Седамнаестог Века. Но, говорећи то, вели његов историк Филон¹, он није био искрен и није говорио

1 A: Filon: Mérimée. (Les grands écrivains français). Paris. 1898.

истину. Пишући те редове већ је био раскинуо са својим старим друговима романтичарима, и, како се био кандидовао за Академију, препоручивао се на тај начин класичарима који су ведрили и облачили у ученом телу.

И са таким расположењем за локалну боју, он је једнога дана 1827 седео за географском картом са својим пријатељем Ампером и правили су план за путовање у Италију. Повлачећи писаљком по карти, дођоше до Млетака. Да не би вечито сретали на путу досадне Енглезе и Немце, они пођу, разуме се све на карти, у Трст, а одатле у Дубровник. План је био готов, али је недостајала само једна ситница: новац. Тада Мериме предложи да у напред напише један путопис по тим крајевима, да га прода књижару издавачу, и добивен новац да употребе да се увере колико су се преварили у описима. Ампер, који је знао све могуће језике, стави у дужност Меримеу, — „не знам зашто“ — да сакупља и преводи илирске народне песме. Да би се спремио за тај посао, Мериме узе да чита опата Фортиса, нађе још неколико помоћних књига, са муком научи неколико српских речи, и кад га другови зачикаше,

он се озбиљно даде на посао. Ту је јесен био провео на селу, и како се доручковало у подне, он је устајао у десет часова, пушио две цигаре, чекајући да жене дођу у салон, и не знајући шта да ради, он је свако јутро писао по неколико балада. За петнаест дана „Гусле“ су биле готове. Рукопис је био предат у марту, и требао је изићи већ у мају, „*époque des provisions de campagne*“, како вели Мериме, али је књига изишла тек у августу. Писац, који је, као и Виктор Иго, био добар цртач, дао је два нацрта гусала, који нису изишли, али које је Морис Турне репродуковао. Гусле су доста добро и тачно нацртане, али су нешто дуже но што су обично. Слика Хиацинта Маглановића, морлачког гуслара и хајдука, није од Меримеа, али је и она представљала Меримеа, као и слика Кларе Газул! Под њом је потпис: *А. Бр.* Библиографима није пошло за руком да пронађу име сликара тога лепог и занимљивога нацрта, који заслужује да се и код нас репродукује.

Главно дело којим се Мериме служио било је *Пушовање у Далмацију* опата Фортиса. Затим, он сâм напомиње „једну добру

статистику некадашњих илирских покрајина“, коју је написао неки начелник одељења у француском министарству спољних послова. Најзад, брошура једнога француског консула у Бањалуци, који се врло рђаво изражавао о Босанцима, а сам није особито много знао о ствари о којој је писао. Књига коју помиње јесте, ван сваке сумње, *Пушовање у Босну у годинама 1807 и 1808* од Амедеа Шомет-Де-Фосеа, која је изишла у Паризу 1822 (*Voyage en Bosnie dans les années 1807 et 1808, par Amédée Chaumette-Des-Fossés, autrefois chancelier du consulat général de Bosnie, etc. Paris. 1822., in-8, p. 155*). Шомет-де-Фосе био је и раније са службом у Турској, и добро је знао обичаје и живот муслиманског света. Из његове занимљиве књиге, Мериме је узео приличан број података, све појединости из босанске историје, поједине црте о нарави-ма босанског становништва, географске податке о Босни, заједно са свима грешкама у ортографији и у топографији. *Привиђење Томе II, Бишка на Великој Зеници, Коњ Томе II*, потпуно су израђена по податцима из књиге Амедеа Шомет-Де-Фосеа.

Сем ових, Мериме је имао и других,

споредних и прикривених, помоћних дела. У *Гуслама* се налазе очевидни трагови из *Романцера*, из шкотских балада; поједине песме су обрађени предмети или какве бретањске легенде, или киргизске песме из Бухаре, или грчке народне песме, или Вергилијеве сцене о Орфеју и Евридици, или одједи из дела доктора Валтазара Бекера о мађији. Г. Keightley, у *Foreign Quarterly Review*, (свеска за јун, 1828), у оцени *Гусала*, тврди да песма *l' Aubepine de Veliko* подсећа на *Кинеско Сироче*, *les braves Heudiques* опомиње на Уголинову исповест у Дантеовом *Паклу*, а *Морлак* у *Млешцима* на четрнаесту Теокритову идилу. *Triste balade de la noble épouse d' Assan-aga* узета је из Фортиса, и Мериме каже да се служио и српским оригиналом, који му је од речи до речи преводио један Рус, и чак исправља неке грешке у које је Шарл Нодје пао, превodeћи исту песму.

Што је најзанимљивије, што Мериме никада није признао, то је да је последња балада *Miloch Kobilich*, коју је тобож писао један савременик Милошев, и коју је открио у париској библиотеци гроф

де Сорго¹, превод од речи до речи из Андрије Качића-Миошића. То је: *Pisma od Miloša Kobilića i Vuka Brankovića u Razgovor ugodni naroda slovinskoga*. За доказ, да се види само почетак и свршетак:

Проспер Мериме:

Qu'elles sont belles les roses rouges dans le blanc palais de Lazare! Nul ne sait quelle est la plus belle, quelle est la plus grande, quelle est la plus rouge.

Ce ne sont point des roses rouges; ce sont les fillettes de Lazare, le seigneur de Serbie aux vastes plaines, le héros, le prince d' antique race...

Soudain il saisit son hanzar et frappe Murat au coeur; puis, tirant son sabre suspendu à son côté, il hache les pachas et les vizirs.

Mais il eut aussi un triste sort, car les Turcs le dispersèrent sur leurs sabres. Ce que fit Vuk Brankovich, ce qu' il fit, — qu' il en répondit devant Dieu.

Качић:

Lipe ti su rumene ružice
U bijelu dvoru Lazarovu,
Niko nezna koja biše lipša,
Koja viša, koja l' rumenija.

Nisu ono ružice rumene,
Već su ono ćeri Lazarove,
Od Servije ravne gospodara,
Od starine viteza i bana...

Svoga se je noža dobavio,
Murata je u sree udrio!
Pak povadi sablju od bedrice,
Šiće Miloš paše i vezire.

Al' i njemu loša srića biše
Jer ga Turci na sablje razniše.
Što učini, Vuče Brankoviću,
Što učini, da od Boga nagješ!

Очевидно је да је цела песма дослован превод из „Старца Милована“, и остаје

1 У истини, у библиотеци Арсенала у Паризу налази се у рукопису та песма, у српском оригиналу и талијанском преводу. Њу је дао библиотеци Арсенала, познати библиофил маркиз Полми д' Аржансон (Paulmy d' Argenson), који је у другој половини XVIII века био француски посланик у Млетцима (Theodor Vetter: *Bibliographisches von Paris. Archiv für slavische Philologie*, 1882, VI Band, S. 123—126).

још да се утврди којим је путем Мериме дошао до ње. Гроф де Сорго, који му је дао ту илирску народну песму, јесте Антонио гроф Соркочевих, бивши сенатор и посланик дубровачке републике у Паризу. Гроф Соркочевих је поред омањих дела о историји и књижевности дубровачкој (*Fragments sur l'histoire et la littérature de la Rép. de Raguse et sur la langue slave. Paris. 1839; Sur la ville de l'ancienne République de Raguse. Paris*), превео 1838 одломке из Гундулићева *Османа*: (*Osman, poëme illyrien*)¹. Природно да је дубровачки властелин, који се и иначе бавио књижевношћу, врло добро знао Качића, и Мериме је по свој прилици веровао да је гроф искрен, и да је песму писао један савременик Обилићев.

Тако је иронија случаја хтела да и мистификатор буде мистификован, и да се још шаренијом направи историја једне од најбоље успелих и најславнијих мистификација модерне књижевности.

¹ *Сербске Лѣтописи* за 1828 годину (књ. 12, стр. 154) доносе: „Пише наш кореспондентъ, да се у Паризу заводи катедра Славенскогъ, шокачкогъ езика, и да ће Грофъ Сорго из Далмаціе Професоремъ бити“.

ИСПРАВКЕ

				<i>место</i>	—	<i>шреба</i>
Стр.	3 ред	5 озго		1906	—	1901
"	4	"	10	"	догматолози	— догматичари
"	16	"	10	"	joupa	— joupaux
"	25	"	6	"	миењу	— мнењу
"	38	"	4	"	садашње	— болесне
"	38	"	15	"	Анакреновим	— Анакреоновим
"	53	"	2 оздо	"	superderi	— supercherie
"	61	"	13	"	Мура	— Мура
"	61	"	1	"	auh	— auh

„МАЛА БИБЛИОТЕКА“

УРЕДНИК: РИСТО КИСИЋ.

ВЛАСНИК:

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕРА И КИСИЋА.

Мала Библиошека излази у свескама, са четири до шест штампаних табака. (Годишње 24 свеске [броја]). Радови, који не могу изаћи у једној, излазе у двије или више свезака. — Уз „Малу Библиотеку“ излази њен „Пријеглед“, кога претплатници „Мале Библиотеке“ добијају бесплатно, као и илустроване дописне карте, а на свршетку године корице за „Пријеглед“, са садржајем, и „Календар Мале Библиотеке“. Претплатна је цијена на годину: за претплатнике у Херцеговини, Босни и Аустро-Угарској *6 круна*; Црној Гори *8 круна*, а за претплатнике у Краљевини Србији и осталим земљама *8 динара* (франака). Ван претплате, а без прилога, продају се поједине свеске: св. 1—18. 24 хл. (30 п. д.) св. 19. и даље 30. хл. (40. п. д.) — Претплату прима Администрација, све поште, као и повјереници „Мале Библиотеке“. — *Корице* „Мале Библиотеке“, са садржајем за сваку књигу од пет свезака, израђене од енглеског платна, са натписом, стају 50 хл. (60 п. д.). Повез се рачуна 40 хл. (50 п. д.). — „Пријеглед“, повезан у корице као и „М. Библиотека“, стаје: за 1902./1905. по К.2.— (Д.2.50.), а за 1906. К.4.— (Д.5.—). Све што се тиче „Мале Библиотеке“, треба слати на адресу: „Мала Библиошека“, Mostar (Herzégovine).

Въ извѣстномъ переводѣ А. и П. Ганзенъ, удостоенн
 Академіей Наукъ почетнаго отзыва. Съ портретомъ, в
 тико-біографич. очеркомъ и предисловіями къ пьеса
 (Цѣна существующаго изданія въ отдѣльн. продажѣ без
 перес. 12 руб.).

Имя Ибсена извѣстно всему культурному міру. Пьесы
 идутъ на всѣхъ европейскихъ сценахъ, возбуждаютъ восток
 и споры въ литературѣ, театрѣ, обществѣ, семьѣ. Мы считае
 что теперь каждому культурному человѣку интересно и же
 тельно имѣть ихъ въ своей бібліотекѣ. — „Самый сильн
 человѣкъ тотъ, кто одинъ“ — вотъ символъ вѣры Ибсена. Гор
 и смѣло выступилъ онъ безпощаднымъ судьей общества и
 условности понятій. Ибсенъ — въ вѣчномъ разладѣ съ об
 ствомъ, съ тѣмъ сплоченнымъ большинствомъ, которое о
 считаетъ самымъ опаснымъ врагомъ свободы и истины. И
 ализмомъ проникнуто каждое слово Ибсена. Онъ хочетъ св
 зать намъ, что цѣльзя долго жить такъ, какъ мы живемъ
 Это — одинъ изъ тѣхъ сильныхъ умовъ, которые подготови
 переживаемый нами великій умственный поворотъ отъ разр
 шительныхъ теорій къ созидающей философской и худож
 ственной работѣ.

12 №№ „ПARIЖСКИХЪ
 МОДЪ“. До 200 стол-
 бцовъ текста и 300 модныхъ
 гравыръ. Съ почтовымъ ящ-
 икомъ для отвѣтовъ на раз-
 нообразные вопросы подпис-
 чиковъ.

12 ЛИСТОВЪ рисунковъ
 (около 300) для рук
 дѣльныхъ и вышивальныхъ
 работъ и для выжиганія
 до 300 чертежей выкроекъ
 въ натуральную величину

1 „Стѣнной Календарь“ на 1909 годъ, отпечатанный
 красками.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“
 со всѣми приложеніями на годъ:

въ С.-Пе-	безъ доставки . 6 р. 50 к.	Съ пересыл- кою во всѣхъ мѣста Россіи	8 р.
тербургъ:	съ доставкой . 7 р. 50 к.		
безъ доставки:	1) въ Москвѣ, въ конторѣ Н. Печковской — 7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ книжн. магаз. „Образованіе“ — 7 р. 50 к.	За границу — 12 р.	
Допускается разсрочка платежа въ 2, 3 и 4 срока. — Иллюстрированное объявленіе о подпискѣ высылается бесплатно.			